

Пүтынь туньасэ шэмэр, иктыш ушынза!

Пашазэ, крэсаньык - влэк совет законом
пэлэн шогьза.

КЭЛТЭЙ ПАСЭТ.

КУЛИГАНЛЫМАШ ДЭН КРЭДАЛМАШ

195
701

Марий Кундэм Кнага Савымэ вэр.

Йошкар-Ола 1929 ий.

429
50
H

Н
Н
Д
Л
Л
Д
Т
Л
М
М
Т
Т
Л

Напечатано в Пер-
вой Типографии
Марбиздата
1929.

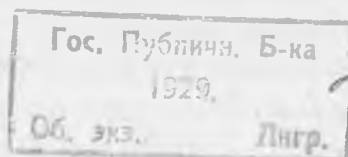
Кэлтэй Пасэт, — Борьба с хулиганством — на Марийском
языке.

Марблит № 459.

Заказ № 682.

Тираж 3000 экз.

1720 II
50
H | Мар.
| 3 - 588

I. Кулиганлымаш мо лийэш?

Уголовный кодэксн—(вуй напa ончымо зако-
нын)—74 стачажэ тидэ нэргэн тыгэ умландара:—йэ-
ным пагалымэ, жаплымэ олмэш нунн ончылно ора-
дыланымаш, сотарланымаш, игылтмаш кулиганлымаш-
лан шотлалтэш. Йужгунам тыгай орадыланымаш, сөй-
лымаш йэн воштылмаш, вийтлымаш, йэн дэч вожыл-
дэ түрлын осал койышланымаш шотышкат шуэш.
Тыгэ кулиганлымаш путыракат куго осал лийэш.

Марий коклаштэ утларкшэ тыгай кулиганлымаш
лийэда:

Кэнгэж. Сэмык кас. Ёдыр—рвээ влак кид кучэн
модыт. Йöралтымэ ёдыржö дэнэ рвээ шуко йыр пöрт-
мэк ижэ моло йэнгым налыт. Воштылыт, гармоньым
шоктат. Кузьма дэнэ Пётрай гына огыт мод. Нуно
Изипка кува дэн йун, руштын иктэ вэсыштым шуй
гыч энталын урэм дэн мурэн күзат. Модшо рвээ влак
дэк шутат, шинчаптым карэн ончалыт. Матра дэн
Пётр кид кучэн кайат. Пётр гармоньым шокта, Ма-
трана кэчэ йырым кочкэш, иктэ вэсыштын түсыштым
ончэн, куанэн кайат. Кузьма Матранам, онжо гыч
кучат, мускылэн вуй йалыкшым (шовычшым) кушкэт
кышка. Тидэ нагытыштак Пётрай Пётр дэч гармоньым
шупшын налын пудыртэн кудалта... Тэвэ Кузьма дэн
Пётрай модшо йэнгын пашажым йоратыдэ, йэнгым
воштылын арсырым штат.

Тэвэ тидэ кулиганлымаш лийэш. Вэс ойышто
тыгай кулиганымаш лийэда: Шижэ, ойар кэчэ шога.

инв. н.: 2464

Калык шижэ—ага пайрамым шта. Йал калык иктэ вэсэ дэк унала коштыт.

Эслай дэнэ Изируш Эсэмэт кугуза дэч пұрым, самогоным, аракам йұн—лэктыт. Урэм дэн мурэн кұзат. Алэксандр сурт дэк шутат, изэ тойам налын тудын кок тўрзажым,—окнажым пудыртат. Шыр-р-р вэлэ шокта. Алэксандр ушакылан йэнг. Йошкар—армийыш коштын, тунэмын, огэш йў, огэш вурсэдал. Пайрэм гоным газетым, кнагам лудын кийа, кана...

Тыгэ йұн коштын, йэнг тўрзам шалатэн Изируш дэнэ Эслэйлан могай пайда? Алэксандрлан вэлэ сиан лийын. Тидэ пашат кулиган паша лийэш.

Кумышо ойышто. Изи йэнгэр йалыштэ шонго, Овдоч, кува ила. Тудын Ёдырась лұман ўдыржў ўло. Ёдырась—чэвэр, таза—капан, ушакылап ўдыр. Йал школышто тунэмын. Тўрлў газетым, кнагам лудэш. Кнага, газет гоч ушаклым пога. Сурт пашам у йўн дэн шта. Аважым траком чэр гыч утарыш. Йошкар-олаш шинча парэмдымэ больнитсийыш намийэн, оператсийм штыктэн. Соқыр аважэ шынча ужшан лийын. Ёдрась пўртшымат йантар, чистан ашна. Арньалан кок—кум кана мушкэш. Шўргў, кид ўшташ посна шовычым куча. Шўргым, кидым эртак шовын дэнэ мушкэш. Чиймэ вургэмжымат вэсэмдап тўнгалын. Кёнэжым йолэшыжэ кўжгў мэж ыштырым огэш пўтрў, тўрым огэш тўрлў.

Тўр тўрлыманш шинчам пытара вэт. Аважат тудым колыштын сорака чиймыжым кудалтэн. Ёдрасын пакча йэмышыжат йэнг дэч угларак ума—шочэш.

Ёдрасым пойан Йакуп эргэ Ондрий йоралта, налаш шонэн коштэш. Пойан Йакуп пэш лавран ила. Пэшкыдэ йэнг, кочкаш йўаш чамана. Йэшышт ик шўргў ўштышым кучылтыт. Чыланат траком чэран улыт. Ёдрась Ондрийым пойан гынат огэш йўратэ.

Ондрый чытыдэ Ёдраслан сырэн коштэп. Шоно ага-пайрэм годым Онтрий йолташыж дэн Ёдрасым мыс-кылашлан, йёудым Овдоч куван оралдэ канкажым тэ-гыт дэн шёурэн чылт локтыл пытарэныт. Калык вош-тылэш. Ёдрась мыскылалтын. Ондрый ыштымат—ку-лиган паша лийэш.

Нылымышэ ой. Шорык йол пайрэм. Кас. Рвэзэ влак модмо пёртыштё, кашта ёмбалнэ кок красин лампэ йёла. Ёдыр—рвэзэ влак шыриэ оптэн, туп кы-рэн модыт.

Модыш коклашкэ Опась дэнэ Эпась ишэн пурат. Коктынат йёуныт, руштыныт. Пёртыш пурмэк нуно кок лампымат йёрыктат, ик лампыжэ пудырга. Пычкэ-мыш. Опась дэнэ Эпась рвэзэ—влакым пастыраш тёнгалыт. Ёдыр—влак лёдын урэмышкэ куржын лэ-ктыт. Рвэзэ-влак Опась дэн Эпасым кучатат, урэмыш луктын колтат. Ёдыр влак пёртыш пурат, модаш тё-нгалыт. Опась дэнэ Эпась урэмыштэ мурэн коштыт. Модаш кайшэ ёдыр влакым, ваш лийытат, поктылыт. Тидэ койышыштат кулиганлымаш лийэш.

Ёдыр—рвэзэ влак спэктакылым шындат. Спэ-таклыштэ илыш ончыкталтэш. Спэтакль коч калык ушакылым пога. Спэтакль Эртымэк мурат, куштат, почэла мутым ойлат, радио колыштыт. Радио Моско гыч марий йёлмэ дэн ойла. Радио колыштмо годым пошкудо йалын кок рвэзэ Матвий дэн Йогор, йёун, руштын толын пурат. Кёсэныштышт кёзё, лум чу-мурка уло. Кычкырэн, пёртыштё лумым кышкаш тё-нгалыт. Радио колыштмаш чарна. Рвэзэ влак йёшё влакым кыдшэ гыч кучэн лудмо пёрт гыч луктын колтат. Адак модаш, радио колышташ тёнгалыт. Мат-вий дэн Йогор урэм дэн эртэн кайшэ Васлийым ваш лийыт. Орышо пий гайё Васлий ёмбак кэрылдыт. Кидшэ гыч кучэн, шёйжым шиктэн, онжым кёзё дэнэ

шуралтат. Васлий кола. Тэвэ тыгэ кулиган паша пизи гыч тўналын кугушко—йэнг пунмашкэ—шуйн.

Иал Совет калыкым погынымашыш ўжыктэн. Налог, самообложений умландаралтэш. Погынымашкэ Сэмон руштын толын пура да, тўрлө кўлтываш мут-влакым ойла. Ўстэлым сўмыра да опса дэк налын кудалта. Сэмон койышат кулиган койыш лийэш.

Шонго Пикави кува, Антукэаргыж дэн коктын гына илат. Паша шташ йэнг кўлэш. Антуклан ўдыр налаш вэрэштэш. Пошкудо йалыштэ ўдырым тэмлэн шуктэныт. Ик кас. Антук йолташыж дэн ўдыр лукташ кайа. Йалыш толыт, Окави кокаж дэк пурат. Имным лэвашэш кодат. Пёртыш пурат, ўдыр толын. Ўдырым налын кайаш кўлэш. Антукын йолташыжэ имным пёрт ончыко конда. Ўдыр качэ марий дэнэ тэрыш йыгырэ пурэн шинчыт. Кучырэш Антукын йолташыжэ шинчэшат, онча: имнэ поч пўчкылдын, йал рвэзэ-влак пўчкыныт. Тидэ паша кулиганлыманш лийэш.

Ўйарнья пайрэм. Ўдыр рвэзэ-влак курыкышто мунчалтат. Ўмаштэ ўдыр налшэ Пайбатырат мунчалтымэ ончаш лэктын. Рвэзэ-влак чылан мунчалтат. Пайбатырат Пайалчэ ўдыр дэн ик кана мунчалтэн вола. Тидым колын ватыжэ толэш. Пайалчын ончылан сакымыжым кушкэдэш.

Пайбатыр нимо осал пашам штэн огыл. Чыланат мунчалтат вэт. Пайбатыр ватыжлан калык лонгаштэ мутланаш лийэш ыльэ. Тудо нуно шомак олмэш ончыл сакышым кушкэд кышкэн—Пайбатыр ватын койышланымашыжат кулиган пашак лийэш.

Йуд. Йал мала. Йамбатыр дэн Микалэ гына огыт малэ. Нуно аракам йун, руштыныт, адак йўаш кычалыт. Эмэлчэ кува дэк пурнэшт. Туд лэч аракам налаш шонат. Пёрт ончыл опсам тун-тун кырат,

„почса“ манын кычкырат. Опса огәш почылт, пөрт гыч ўдрамаш йук шокта: „кайза, кайза, йўдыштө мом орадыланән коштыда“—манәш. Йўшө-влак тидә мутым огыт колышт, омсам чотырак кырат. Омса шәлын кайа. Йамбатыр дән Микалә вийәшак пөртыш пурат. Тыгай койышат кулиганлымаш лийәш.

Изи йал. Вўд чыла вэрә огәш ләк. Кугу роскот ынжә лий манын, йал калык пк тавым (колыдәчым) күнчән, воллык йўктап волым ыштән шындәныт.

Мачвий ватыж дән ойрла. Овдоч аул калык Мачвийым кутырта манын шона. Шыдыж дән, калыклан ўчым ыштән, Мачвий ватә тавыш шўкшакым кышкән кода. Вўд лавранәш, йўаш огәш лий. Тыгә калык пашам пужгалымә, Овдоч пашат кулиганлымаш лийәш.

Тәлә. Тулык Мытрий ўдырым налынат. сўаным ышта. Шуко ўдыр-рвэзә сўаныш погынән. Рвэзә-влак пөрт ончылно тамакам шупшын, мутым шаркалән шогат. Пөрт ончыл кўварәш пөртыш-пурән, ләктын коштмо дән ий кылмән шинчын. Ик рвэзә Исай Әлук йолжо дән Чопайым тўка. Чопай „кроп“ шоктән вуйжо дән сўмырла. Вуйжо шәләшат садәшак кола. Тәвә тидә пуштмо пашат кулиганлымаш паша гыч лийын.

Кок рвэзә Миклай дәнә Пәктай кок полуштоп аракам йўныт. Чот руштыныт. Урәм дәнә күзат. Урәм-ыштә кок ватым ваш лийыт, пикаш тўгалыт. изи урәмыш шупшын пуртат, вийәш пызырат. Тәвә пәрвой кулиганлымаш шталдын, варажым кугу титак паца ўдрамаш пызырымаш лийын.

Арака, самогон йўма гыч кулиган титак ләктәш.

Тидә нәргән шуко ойлымат огәш күл. Аракан, самогонкын осалжә нәш палә. Ән шукыжым йўшө йән кулиган пашам ышта. 1926 ййыштә Моско исправ-

трудомышто кулиган титак дэнэ шынчышэ 250 йэнг палалтын. Тидэ тўшка йэнг коклаштэ 75% (198—200) йэнгжэ кулиган титакым йўмө вуй дэн штэныт. Шүдб-луат кок йэнгжэ, альэ 55% кулиган титакым унаш миймэ, пайрэм йумаштэ ыштэныт.

Пычкэмыштэ ылыш—тунэмдыдымаш гыч кулиган-лымаш лэктэш.

Пычкэмыштэ ылышэ шукырак кулиган титакым ышта. Тудо лудын огэш мошто, йара пагыт лийэда. Йүэш да кулиганлаш тўнгалэш. 250 йэнг коклаштэ 6%, альэ 25 йэнг гына кнагам лудыныт, изба-читальныш. клубыш-коштыныт, 225 йэнгжэ изиш лудын моштат гынат кнагам, газэтым лудын огыт ул.

Рвзээ-ўдыр налдымэ йэнг коклаштэ кулиган титак утларак лийэда.

Көн йэшыжэ укэ, тудо ышкэт вуйа улам, манэш да, йўаш кайа; адак рвзээ-влак коклаштэ сырымаш, вурсэдалмаш шуко лийэда. Тидэ ик ой. Вэсыжэ тэвэ тыгай. Марий коклаштэ, чыла калык коклаштат, шукыжо годым титак нашам ыштымылан ўдрамаш вурса, йужгунам пбрийэнгжэ кулиган титакым ышташ шона гынат, ватыжэ чарэн кэртэш. Тидэ ойлымашын чынлыкшым тудо 250 йэнгак раш ончыкта. Тидэ 250 йэнг коклаштэ 160 йэнгжэ ўдыр налдымэ улыт улмаш.

II. Кулиганлымаш дэн, калык тыныс илыш кузэ локтылалдэш.

О й г о.

Шошо ага пагыт. Калык йывыртэн, куанэн ұдаш тырша. Матрана кувалан гына нэлэ жап толын. Тудын Осип эргыжэ уло. Тэвэ тидэ кэчылаштэ гына Осип кулиган паша дэн кок ийлан исправдомыш вэрэштын. Калык ұдэпат пытара, пасу шэмын вэлэ койэш. Озымат лэкташ тўнгалын. Матрана ижэ тарлэн ұдыкта: ончычшо кажныжэ эрэ шкэнижыным ұдаш точэн. Садлан Матран шўлдыжат умэн огыл. Йэнгын ағалан 8—9 орава шочын, а Матранан 2—3 орава вэлэ лэктэш. Кок ий коклаштэ Матранан пашажэ ик канат жап дэнэ огэш ышталт. Ожно киндыжэ кочкаш сита ыльэ, ындэ огэш ситэ. Матрана сурт ұзгаржым ужалкалэн киндым налэш. Тэвэ тыгэ кулиган ышкэ озанлык-ланжат энгэкым ышта.

С у т ы ш т о.

Уржа сорла жап. Калык чыла пасушто. Тыгай паша пагытыштэ, лу йэн сутыш толын. Коктытшо титаклымэ — кулиган-влак, молыжо свэчыл. Пэтро пайрэм гоным Опанас дэнэ Йыван нэш чот йўнытат Мисалэ Микайлам шувып дэш вуй гыч нэрэн пуштын улыт. Ындэ судыш вэрэштыныт. Титак пашам сутыш толшо 8 йэн ужын.

Опанас дэнэ Йываным суд лу ийлан исправдомыш нэтраш пунчалэ.

Кулиган титак вэрч 8 крэсаньыкат шэргэ паша жапым йомдарэн коштыч.

Исполничыл Йакуп.

Шошо. Кугу кэчэ пайрэм. Кас. Исполничыл Йакуп йал коклаштэ коштын пörтышкыжö толын пура. Пэш пужалтын. Кұрыкшым кудашэш: — Ну илыш!, тидэ пайрэм йалт пытыжэ ыльэ. Ик пайрэмат йүдэ, крэдәлдэ, кулиган пашадэ огэш эртэ. Тэвэ тачэ изи йалыштына кум кулиган паша лийэ. Бндэ нуным орол кудэш пэтырышна. Эрла нуным милитсий дэкэ саль-исполничыл-влакланак нангайаш вэрэштэш. Коштдэ ок лий: укэ гын кулиганлыманш йалыштэ кугу вожым колда. Илыш йөсö лийэш.

— Әх, кулаган-влак, кунар пашанам тэ шэнтгелан кодэда! Кулиган-влак вэрчынак мэмнан илышна, пашана ончыко огэш кайэ,—манын Йакуп чай йүаш шынчэш.

И з и й.

Изий марлан каймылан бндэ кум ий тэмэш. Удыржө годым Изий саска пэлэдыш гай ыльэ. Бндэ Изийым палашат огэш лийэ йавыгэн, шүргө лушт-влак койэш, шынчажат кошта. Изийын илышыжэ пэш нэлэ. Марийжэ йүэш, карт дэнэ модэш, йэн-влак дэнэ крэдалэш, Изиймат тутыш кыра.

Чыла үзгар, мал модышэш пыта. Тэвэ шүкәрдэ огыл, үйарнья пайрэм годым, пытаргыш ушкалжым ужалыш. Оксажэ модышэш, йүманэш пытэн.

Тачэ Изийын марийжэ оксажым модын колтэн да, йүмө вуйжо дэнэ Изийым оксам, аракам йодын пэш чот кырэн, какартэн пытарэн. Изий кынбэлынат огэш керт-кийа. Тыгэ таза Изий кулиган марийжэ коч шүкшэмын, шакшэ илышыш вэрэштын. Изий гайэ илышэ ўдраманш марий коклаштэ пэш шуко. нуным утараш күлэш. Удраманш-влак чыланат кулиганлыманш ванштарэш чот шогалза!

ТУЛ

Пасу паша пытэн. Тэний киндэ умэн. Иал воктэн уржа, шўльё каван-влак шуко опталтын. Крэсаньык киндэ пашаштэ шуко тыршэн, шуко пўж вўдым йоктарэн. Индэ калык киндыжлан куанэн коштэш, инанэн ила. Кажнэ крэсаньык киндыжым каваныштэ гынат чотлэн пыштэн. Тынар киндэ кочкаш кўлэш, манэш, тунарыжым ужалэн, кўлэш ўзгарым налаш шона. Ик йорлыжо пмным налнэжэ, вэсыжэ киндым ужалэн ушкалым налнэжэ, кумшыжо оралдым уэмдаш шона. Тыгэ шот дэн крэсаньык киндым куча.

Шыжэ ага пайрам. Йал пэш чот йўмашым шта. Сэльсовэтын прэдсэдачылжат, члэнышт-влакат сэль-исполничыл-влакат йўмаштэ коштыт. Тидэ кэчылаштэ йалыштэ власть укэ гайак койэш. Крэдалыт-вурсэдалыт, иктэ вэсым эмкатылыт. Чарышэ укэ.

Сэмон дэн Пётыр тату огыт илэ. Коклаштышт пушаш-налшашыт уло. Сэмонын Пётырлан лу тэнтгэ пушашыжэ уло. Карт модышэш колтэн. Йўмышт го-дым нуно тидым ушышкышт пуртат.—Вурсэдалыт крэдалыт, вўр лийын пытат. Тачэ тидэ дэч гына паша пытэн огыт. Пётыр Сэмон оралтэш, пурэн олымэш тулым пыжыктэн. Тул вашкэ Сэмон суртым авыра, вэс суртэшат пижэш. Тул йөрктышэ укэ. Чыла йал йўын. Тул ик кудо гыч вэс кудыш шарла. Чыла йал йўла, ндымышкат тул толын пижэш, киндэ йўла. Эр маркэ киндат, йалат укэ—вигэ йўлэн пытэн. Тэвэ кулиганлымаш могай осалыш шукта. Кулиганлымаш коч йал, киндэ йўла, калык нужнаш вэрэштэш. Чылан кулиганлымаш ваштарэш шогайза!

МИЛИТСИОНЭР ОСЫП.

Осып кансэльбарыштэ кагаз-влакым ратлэн шинча: — «Эк паша шуко, нунам тидэ штрап-влакым по-

гэн пытарэм», — манын кугун шўлалтэн ышкэт вуйжо дэн ойлэн шинча. Чыла штрап-влак кулиганлымаш гыч лэктын шогат. Ик шонэт гын, штрап погымаштэ совет властьлан кугу пайда уло. Вэт чыла штрап казнаш пура. Тудо оксам кўлэш вэрыш кучылтэш.

Укэ тыгэ огыл. Кулиганлымаш кугу осал, шуко зийаным калыклан конда. Иэнг огэш жаплалт, йэнг пуштэдалтэш, сисыргалтэш йал, киндэ йўла, ўдрамаш вийтлатэш, моло осалат кулиганлымаш гыч лэктэш. Эк, кулиганлымаш, кулиганлымаш тыйын осалэт пэш шуко.

Исполничыл лист-влакым ончаламан, альэ кў лэч, кунар штрап налшаш уло. Осын ойла. Тэвэ Микальба Иыван — йўмў вуйжо дэн лудмо пўртыш пурэн йэнг-влак дэн вурседалын, кўлтымаш шакшэ мут-влакым ойлэн пытарэн. Иыванлан тидэ кулиган койшыжлан 15 тэнгэ штрап пышталтын. Вашкэ налшаш кўлэш.

Опанас Каврлла дэч 10 тэнгэ штрап налшаш улмаш. Тудат кулиганланэн. Йўмў вуйжо дэн йўдым калык малымэ годым, жаплыдэ урэмыштэ кычкырэн, мурэн коштын. Тэвэ Васи Васькалан 5 тэнгэ штрап пышталтын. Тудо айык вуй дэнак кулиганланэн. Шуматбай Элэкнай вакш дэч воз дэнэ пўртылэш улмаш Васька тудын имньыжым лўдыктэн. Имньэ кудалын воз йўралдын Васькан койышат кулиганлымаш ли-йэш.

Васлий Ондрийлан кум тэнгэ штрап пышталтын. Тудо пошкудыжын ушкал почшым пўчкын.

Тэвэ тидэ исполничыл листыштэ 15 йэнг ончыкталтын, чылажэ 150 тэнгэ штрап пыштымэ.

Спискыштэ ўдыр-взакат улыт. Ончо, ончо ўдыр-влакат кулиганлэн кэртыт улмаш. Чынак, раш ончалман альэ. А, а палэ, палэ. Тынбай йалыштэ тидэ

15 ұдыр-рвээ-влак паша пагытыштә йўдым урəмышт модаш лəктыт. Мурат, куштат. тўрлын йўкланат. Паша гыч толшо, малышə калык помжалтəшат, йўд коч малэн огəш кəрт. Тидə тўшка рвээ-влакат кулиганлымашым ыштəныт. Штрап пыштымə пəш кəлша, паша пагытыштə урəмыштə йўкланаш огəш лий.

Адак кунар штрап пыштымə пунчал мут улогын? Лудəш.— 40 штрап валшаш уло. Шукə, шукə; Эх, тидə аракам, кузə тудо кулиганлымашым шара! Эх, тидə пычкəмыш кунар титакым конда!

Бндə чотлэн ончəна кунар йəнг исправдомыш, колдышаш уло..

Чылажə лучкə йəнг;

Иктыжə Троним Йогор пайрəм йəда крəдалəш, йўклана, йəнгым əмгатэн, 2 ййлан шындаш штымə. Пəш ййра, исправтрудомышто шинчэн лəктытат ончыкə осалым огыт ыштə. Адак, вəт, кулиганланышə йəнг досрочно лəктын огəш кəрт. Мыньар пйлан шындымə, тунар шинчаш вэрəштəш. Кулиган-влакым исправдомышатат чот кучат.

Вəсыжə Мачвпй Троним, тидыжə могай осалым ыштэн гын? Пайрəм гоным, йўмө вуйжо дэн крəдалын, вурсəдалын коштын, варажым йўшө ватым виытылэн. 3 пйлан исправдомыш шыпдалтын. Тидат пəш кəлша. Тидə пашам ужын, моло йəнг тыгай осалым огəш ыштə.

Кумышыжо—Ондий Кузьма. Тудо пайрəм гоным Йогор дэнə крəдалын кидшым тугэн. Кузьма 3 ййлан шыпдалтəш.

Нылымшə- Васлий Ййван. Тудо йўмө вуйжо дэн пошкудыжым кум пəрт тўрзажым пудыртэн. Ййван ик ййлан шындымə.

Моло 11 йəнышт влакат тўрлө-тўрлө кулиганлымашым штəныт. Чыланат ик ий дəч шагал шин-

далтын огытыл. Чылаштымат вашкэ колташ кўлэш' штрапымат вашкэ погаш кўлэш.

Ындэ кайём йаллашкэ. Штрапым ышкэ погаш тунгалам, а исправдомыш сэлиспоничыл-влак нангайат.

Илышыштэ кунар кулиган титак ышталтэш? Пэш шуко. Милитсней, суд коч пэлыжат огэш эртэ вэт. Калык ышкэ кулиганлымаш дэн чот огэш кучэдал. Кулиганлымаш дэн чылан кучэдалза, тунам тудым пытарэна, ласка плышым ыштэна.

Осыпым кулиган-влак пуштыт.

Осып папкышкыжэ исполничыл лист-влакым пышта: „ындэ йаллашкэ штрап погаш, кулиган-влакым исправдомыш колташ кайём“—манылда.

Ик йалыш Осып толэш. Вич йэн дэч штрапым налэш, кок йэнгым исправдомыш колтэ.

Вэс йалыш кайа. Тидэ йалыштэ 10 йэн дэч штрап налшаш, 5 йэнгым исправдомыш колташ уло. Тынар йэн изи тунка огыл. Йалжат кугу вэт. Тидэ йалыштэ осал шуко, самогоном шолтат, аракам ужалкалат. Тутыш кулиганлымаш лийэда. Йал калык тидэ осал дэн ышкэ огэш кырэдал, эртак милитесым вуча. Тидэ 15 йэн-влак милитсней тыршымэ коч вэрэштыныт. Нуно йал совет-влаклан ваштарэш шогат, манаш лийэш. Тидэ чын. Йалыштэ шуко калык-влак уло. Нунылан тидэ, осал кэлипа. Арака, самогон, кулиганланымаш коч йорло дэн ик марда крэсапыкак орлана вэт. Варажым пойан дэч полышымашым йодэш. Кулак ышкэнжыным налын мошта,—нуным тўрлын пызыра, киндым арымэш пуат кок бана шуко налэш, ончылдэнак шулдо ак дэн тўрэдэш, моло пашадамат тарла.

Сандэнэ нуно кулиганлымаш дэн молап кучэдалыт. Огыт, сандэнэ тидэ йал, йалт пужлэн шуын.

Тыгә ышкә вуйжо дән Осып мутлана. Имныжым сәлысполничәл дэран кодат,—Осын орол кудыш кайа. Урәмәш кум йүшө-влакым ваш лийәш. — «А, а Осып тый йалыштә шуко калыкым исправдомыш шуктышыч, штрапым пыштыктышыч»—манын нуно Осып-лан пижыт. Мушкындылыт, кыратат. Тидә коклаштә иктыжә Осыпым логаржә гыч шуралтәнәт колта. Осып тыгә ыштыш шым вучән огыл, наганжым йамдылән огыл. Осып йөрәлтәш, вүр йога, 3-4 минут коклаштә Осып колат. Осыпым пуштпо-влакым сәльсовәт сәдәшак кучада волысыш колда, сләдовачылым ұжыкта. Сләдовачыл толәш актым ышта, Осыпым волысыш напгайат, тойаш шүда.

Осыпым тойаш шуко калык погына. Осып пәш сай милитсионьәр уламаш вәт. Осал дән чот крәдалә. Тудым калык огәш мондо. Пуштпо йәнгышт-влакым суд лүйаш пунчалым ыштән.

Тәвә тыгә кулиганлымаш коч контр-рэвольүтсий ләктәш, сай пашазә-влак колат.

IV Кузә совет власть кулиганлымаш дән крәдаләш.

Йал исполничыл, милитсий влак погынымаш.

Кантон, район көргыштө кулиганлымаш шукәм шога. Йал йыда тыштат—туштат крәдалмаш, йән әнгатымаш, үзгәр пудыртымаш лийәда.

Прокурор дәк, судыш ўдрамаш-влак пәш шуко вуй шийаш мийат. Ик ўдрамашыжә чот кыралдын ұишо кұрын пытармә, вәсыжын кидшә тугын, кумышыжым, ажагә марийжә поктә колтән.

Калык коклаштэ кулиганлымаш эрэ шукэм шога Садлан кбра калык раш корным мунэжэ, тидэ осалым пытарнэжэ. Погынымашым ышташ кангашат. Прокурорым, йал исполничылым, милитсийым ұжыктат. Нуно чыланат погынат, ващ-ващ мутым ващталтылыт. Прокурорлан кулиганлымаш нэргэн шкэ шонымыжым каласаш кұштат.—Прокурор ойда.

Прокурорын мутшо: „Мэмнан илышыштэ тўрлө осал лийэда. Ожнат лийын. Тидэ осал тошто пычкэмыш илыш гыч лэктэш. Ожно кугужа годсо илышыштэ кулиганлымаш пэш шуко лийын. Крэсаньык дэн пашажэ помэшик, кулак, пабрик завод оза кидыштэ нызыралт илэи. Нуно кул шотышто лийыныт. Пашазын илышыжэ могай ыльэ? Паша-дарым шагал налын, киндыланат ок ситэ. Йэш шужэн шынча; киндэ шултышым тавалат. Тидым ұжын, шўм ок чытэ. Кодшо пычырик оксажым налын, пашазэ пура кавакыш кайа, уло оксажым йўн пытара. Шўм луска, манын шона. Укэ. Йбсыж дэн титак нашам штылэш; Крэдалэш, туманла, йужгунам йэнг пуштманшкат мийэн шуэш. Тидэ шучко пашаштэ (кулиганлмаштэ) мо амалжэ, мо шот дэн тидэ шакшэ койыш лийэда? Эн энчычшо-пычкэмыш. Кугужа годым калыкым огыт чаманэ ыльэ, калык вольык гай ыжнэ пэлэштэ, манын ашнэныт. Туныктымыжо могай ыльэ? „Закон божий“ манмым туныктэныт. Тидэ законышто «йумылан инанэ, кугужам пагалэн шого,» маналдэш ыльэ, Тидэ шот дэн калык ушым йомдарэн шогат ыльэ. Садлан калык „манэш-манэш“ дэн вэлэ нлэн.

Пайрэм шұнын. Пайрэм годым калык каналдыжэ. Канымыжэ лийэш мо? Калык йўэш, туманла, эрлашым кынбэл ок кэрт. Мокмырым тўрлашлан адак аракам йўэш руштэш—йэшыжлан пижэдылаш тўналэш;—тунар оксам пытарэн улына, манын, вурсэдылэш. Пайрэм го-

дым йалыштэ куш кайэт? кино укэ, тэатр укэ, чон лушкэмдымэ амалат укэ. Кулигналымаш койын шога. Миклай Вэдыр Проскам вийэш пызырэн пыштэн налын, Онтроп кугыза (шонго гынат) ышкэ пбортыштак тбрзажым чылт пудыртэн пытарыш, Сэмон Йыван Йэпи пзажым күзб дэн шуркалаш тбчыш, ыш кэрт түрлб шакшэ паша лийэдэн. Тэвэ тидэ кугужа годсо койыш. Тидэ койышым чылт пытараш күлэш.

Кызытсэ ылышым. налына. Шэмэр калык кулгыч утлэн, ышкэ шонымо сэмын у ылышым ыштэн шога. Пычкэмыш ылыш ыжнэ лий, манын школым, лудмо пбртым, молымат почэдат. Арака дэн кредалмаш пэш кугу. Красим олмэш элэктричэствэ тулым шукэмдат. Машинжэ можо!

Түгэ гынат: кулиганлымаш эрэк лийэда. Молан түгэ? Мэмнан калык волгыдыш лэкташ шона. Погынымаштэ пэш чот кутырат. Мбнгэш мийа да, вэс түрлын каласа. Йуаш огыл манэшат, утэн кодшо шымыр-кобыржым йун пытара. Кулиганлымашат пэш чот йэралт вэлэ шога.

Совэт власть түрлын крэсаньык дэн пашазылан полшэн шога. Йорлылан, ик марда крэсаньыклан турло кредитым пуа, нунын озанлыкшым ончыко колташ полшэн шога. Тунэммэ пашат сай кайа. Школ влак, тунэмшат пий йэда шукмэш. Тыгэ гынат кызытсэ жапыштат кулиганымаш лийэда. Тошто ылышын вожшо кызытсэ ылыштат пытэн шуын огыл. Йумаш, пычкэмыш изэм толэш гынат, вашкэ пытараш огэш лий.

Совэт власть кулиганлымаш дэн чот кредалэш.

Кулиганлымаш кугу осал, у ылышыштэ чарак лийэш, маныман ыльэ. Сандэнэ совэт власт тидэ осал дэн чот кредалэш. Тидым палэн шогыза, ылышыш

пүртэн шогыза. Адак кулиганлымашын кок түлө шотшым шынчыза. Ик түрлыжым милитсий онча штрапым пыштэн шога, адак кулиганлымашым судат тэрга, кулиган влакым исправдомыш кок ий маркэ шындэда.

Кунам кулиганлымылан штрап пышталтэш, кунам кулиганлымашым суд тэрга?

Тидэ шотым тыгай ой влак гыч палаш лийэш. Мутлан каласымаштэ-йүшө йэнг урэмыштэ кўлтымаш, шакшэ мут-влакым ойлэн коштэш, ышкэ йэнглан огэш пиж; йэнг коштмо годем урэмэш шалыт, шорыт; корныдэн кайшэ йэнглан тойам кышкат; урэмыштэ шогышо вольыкым альэ эртэн кайшэ йэнгын имныжым лўдыктат. Урэмыш лэктын лўшкат, кычкырат, мурат, түлэч моло ок кўлымат ыштылыт.

Тыгай шот лиймэ годем йэнг-влак огыт вийталт, ўзгар (имущество) огэш пужалт, тыныслык, порадык гына пужгалалтэш. Тыгай кулиганлымашым милитсий онча, штрапым тўлыкта: Йаллаштэ лу тэнгэ маркэ, альэ кок арньа казна пашаш колдаш ышта. Олалаштэ тыгай кулиганлымашланак шўдө тэнгэ маркэ штрап пышталтэш, йа ик тылзэ маркэ казна пашаш колталтэш: Тидэ кулиганлымашын ик сэмжэ, вэсыжэ тэвэ тыдэ лийын кэртэш. Мутлан: иктэ вэсым тўкалмаш, (шижмаш, крэдалмаш огыл) йэнгым вўд дэнэ нўртымаш, йэнг ўмбака, вургэм ўмбакаш шўвалмаш куй дэнэ, тойа дэн, лум дэнэ кышкылтмаш. Тыгай лиймаштэ йэнг ўкымлалтэш гынат кулиганлымашым милитсийак онча, штырапым закон почэш тўлыкта. Тыгай кулиган-влак штрап пыштымэлэч варат тидэ сэм дэнак адак кулиганланат гын, тудым суд судитла. Кум тылзэ маркэ исправдомыш шындэн кэртэш. Пэрвой гына кулиганлана гынат йал исполничыл.

милитсий чарымым огэш колышт гын, тыгай йэнгым тугак суд судитла. Тидэ ойлымо шот-влак чыла тыгылай кулиганлымашлан шотдалтэш. Йужгунам тыгай осал паша ышкэ вэрыштак тутыш лийэда гын тидэ пашам сутак онча.

Кулиганлымашын кумышо сэмжат уло: крэдалмаш, орадыланымаш, йэнг ұзгар пужгалымаш, пудыртымаш, молат лийэш. Тыгай осал пашам ыштышэ йэнг-влакым суд судитла. Исправдомыш кок ий маркэ шындэн кэртэш, илымэ вэргыч вэс вэрыш 5 ий маркэ окым кусарэн кэртэш (высылка). Кулиган исправдомыштат шынчэн осал койшыжым ок кудалтэ гын — шинчымаш срокшым йэшарат. Кулиганлымаш гыч моло титак паша лийэш гын — крэдалмаш, йэнг пуштымаш, ўдрамаш вийэш пызырмаш, тыгай йэнгым суд чотырак судитла Тэвэ тидым, йолташ влак, шинчэн шогыза, калык коклаштэ умландарыза.

Кулиганлышэ йэнг — влак дўймё ұзгарым (пычалым да мойын) кучэн огыт кэрт. Нунын дэч пычалыштым, моло дўймё ұзгарым милитсий шушын налэш, йа ужалаш, вэс йэнлан пуаш шўдыман. Тидым ылышыш пуртымо нэргэн милитсий раш палэн налжэ, ылышыш пурташ тыршыжэ. Калык кулиганлымаш дэн крэдалмаштэ чот полшэн шогыжо.

Кузэ кулиганлымашым милитсийыш, сугыш шуктыман?

Йаллаштэ кулиганлымаш чўчкидын лийэда, милитсийжэ эртак йалыштэ лийын огэш кэрт. Кё вара тидэ осал нэргэн милитсийыш шиштара, сугыш шукта? Йал совет ыштышаш паша нэргэн тўн законым ончалза, лудса, — тушто тидэ нэргэн пэш раш каласалтын. Тидэ законын 7-шэ стачан тўн ойжым тыгэ умлаш лийэш: Йал совет шкэ районыштыжэ тыныслыкым, рэвольўтсо порадкым эскэрэн шога. Сандэнэ

сэдьсовэтлан тўрлб титак паша дэн (самогон шолты-маш имньэ шолыштмаш, шолыш чодра румаш, дээр-тирлымаш, кулиганлымаш, моло осал папа дэнат) крэдал шогыман. Тидэ закон почэш сэдьсовэтын прэдсэдачылжэ, йа члэнышт-влак, йа йал исполничыл-влак кулиганлышнэ йэнг ўмбак протоколым возат. Протоколыш тыгай ой влакым возыман:

1) Протокол возымо жап (ий, тылзэ, кэчэ)

2) Протокол возышо йэнгын лўмжб, намилийжэ, могай пашаштэ шога, (ирэсэдачыл, члэн, альэ йал исполничыл.)

3) Кбн ўмбак, тудын лўмжб, ачаж лўм, намилийжэ ончыкталтэш.

4) Могай йэнг,—йорло, кокла крэсаньык, кулак, кулиганлэн, адак могай кулиганлымашым штэн.

5) Свэчыл влакын (лийыт гын) ужмыштым, кулиганлышын ышкэ ойжо, тудын кид пыштымыжэ ончыкталдэш.

6) Протокол возышо йэнгын кид пыштымыжэ.

Тидэ пормо дэнэ возымэкэ йал совет протоколым милитсий дэк вашкэ колта. Милитсий кулиганлышылан штрапым пыштыкта, йа тудым казна пашаш колташ пунчалэш. Кўлэш сэмын пашам викак сутыш колта, йа тидэ ишам ышкак тэргаш (шымлаш) тўналэш. Шымлымым вашкэ ыштыман, свэчыл-влак кўлэш—кўлэшыжэ вэлэ йодышталтэш. Тудын илымэ вэрыш мийэн йодышташ утларакат кэлша. Тыгэ йодыштмо крэсаньык пашажым ок чараклэ.

Тэвэ тыгэ—штрапым пыштэн, казна пашаш колтэн, исправдомыш пэтрэн совет власть кулиганлымаш дэнэ крэдалэш.

Совет властын тыгай корныжым чыла калык шынчэн шогыжо, шкэнжым, йэнгымат титак паша дэч аралыжэ, корандэн шогыжо.

Чынак йалыштэ ик, кок йэн кулиганлымылан исправдомыш вэрыштын гын, альэ штрап тўлыкташ ыштымэ гын, моло йэнжэ тыгай титакым ышташ огэш тошт, шэклана. Йалт пужлышо йэнжэ гына (тыгай йэнгым рэтсидивист маныт) тудын ёрмаш, лўдмаш укэ, адакат кулиганлана.

Тыгэ штымэ дэн —штрап пыштэн, судитлэн—чыла кулиганлымашым нытараш огэш лий. Ик могырым чыла кулиганлышэ-влакланат штрап огэш пышталт, чыланат исправдомыш огыт шындалт. Шүко кулуганлымаш сутыш, милитсийыш огэш шу, йўжгунам йал совет, айда йёра, мавын огэш пиштарэ, йўжыунамжэ милитсий чыла вэрэ шуын огэш кэрт да, кулиганлымаш паша тугак шиждэ кодэш. Тидэ титак дэн чыла йёнланат крёдалаш пижман; сэльсовет, милитсий огэш уж гын, нўнылан шиштарэн шогыман, адак викак прокурор дэкат, сутышкат шиштараш лийэш. Кулиганлымаш дэн крёдалмашкэ калык альэ шагал пижын. Садлан тидэ пашаш калыкым ўжаш, ушаш күлэш. Кулиганлымаш дэн кучэдалмаштэ тидэ кокымшо корныжо лийэш.

Кумышо корныжо тэвэ тыгайэ. Кулиганлымаш шукыжо йўмаш гыч, пычкэмыш илыш гыч лэктын шога. Пычкэмыш илышым пытарыдэ кулиганлымашын вожшым пытараш огэш лий. Культур пашам ыштэн, йалсовет дэн милитсийлан полшэн, озанлыкым йён дэн колдэн, вара ижэ кулиганлымашым пытарэн кэртина—мавын прокурор мутшым пытара.

Варажым прокурор дэч йодышташ тўналгыч:

1) Шукыракшым кулиганлымаш арака, самогон йума гыч лэктэш. Совет власть арака лукмым, ужалмашым молан огэш чарэ?

2) Йал совет, альэ йал исполничыл кулиганлышэ йэнгым садэшак кучэн, пэтрэн кэртэш мо?

3) Йал совет, альэ милитсионэр кулиганлышэ йэнлан вэрэшыжак штрайым пыштэн кэрдэш, альэ укэ?

4) Исправдом гыч кулиган-влакым срок шудэ кузэ луктыт?

5) Кулиганлымашым чарымаштэ, калык могай полшымашым пуэн кэртэш?

6) Вэчэринка ыштымашым чараш лийэш мо?

Прокурорын ваш мутшо.

Аракам пытараш күлэш маныда. Тидэ пэш сай ой. Тыгэ гынат тидэ ойым кызытак ылышыш пуртэн шукташ огэш лий. Молан? Палэ. Кугужа-влак калыкым йүктэн пычкэмыштэ ашнэн пызырэн илэныт, укэ гын калык, нунын ваштарэш вашкэ тарвана ыльэ. Йумаш кугу осал. Тидэ осалым калык кызыт марка кудалтэн огэш кэрт. Марий маңмыла, тидэ осал калыкын көргыштыжө, ш ў м ы ш т ы ж ө, вўрыштыжө кийа.

Адак тидэ пашаштак тыгай шотшо уло. Арака пытарымэ дэн йумаш огэш пытэ. Йумаш лийэш. Күлэш киндым пытарэн, шолташ самогоным тўнгалыт. Тидэ осал дэн чот крэдалман, ик корножо арака дэн крэдалмаш, вэсыжэ калык туныктымаш лийэш. Совет властын тўнг ойыштыжо аракан, күлэшыжэ йалт укэ. Кызытак тудым пытараш огэш лий гынат, Совет власть арака ыштымаш, йумаш пашам шыгырэмдэн изэмндэн толэш. 1929 ийыштэ йанварын 29-жэ Совнарком тыгай пунчалым луктын:

1) Ончыко арака кэвыт-влакым уэш йэпарэн почаш огэш лий.

2) Пайрэм годым ик кэчэ ончыч аракам ужалыман огыл.

3) Вуйэш шудымо йэнлан арака огэш ужалалт.

4) Оласэ совет дэн, посёлковый совет күлэш сэ-

мын арака ужалымэ кэвыт-влакым пэтрэн кэрдыт. Пунчал мутын тидэ тўн ойжо.

Йал советлан кулиганлышэ, моло титак папам ыштышэ пытараш права пуалтын. Тидэ папам ыштымэк, йал совет садэшак тидэ нэргэн милитсий дэк увэртара.

Изин кулиганлышэ йэнлан милитсионэр тунамак кум тэнгэ маркэ штрайым пыштэн кэртэш. Тидэ нэргэн обэзачэльныйй постановлэнийыштэ ойлалтын, тудын почэш гына штрапым пыштэн кэртэш. Кулиганлышым, моло титак иаша ыштышымат срок тэмдэ пэл срок шинчымбнго исправдом гыч лукташ лийэш. Тидым распрэдкокомиссий ышта. Тыгай лиймаштэ исправдомышто шинчышэ йэн шкэнжым сай кучаш, папам тыршэн ышташ тўналэш гын, тыгай йэнгым шинчыма гыч луктыт. Законын тыгай шотшо уло гынат, кулиганлышэ-влакым исправдом гыч срок шуымо дэч ончыч пэш шагал луктэдат. Нунын осалышт куго.

Милитсий, альэ йал исполничэль шкэтын кулиганлышэ йэнгым чарэн, кучэн огэш кэрт гын, калык дэч полшымашым йодэш. Полшаш мийдымэ йэнжат винаматлалтэш.

Полшаш мийдымым кум тылзэ маркэ исправдомыш шындын кэртыт, альэ кум шүдө тэнгэ маркэ штрапым пыштыктат.

Кулиганлымашым чарымэ годым милитсийым, сэльисполничылым, иолшышо йэнжэ вурсалдэш гын, вурсышо йэн винаматлалтэш. Тыгай йэнгым исправдомыш кут тылзэ маркэ шындыман, йа 500 тэнгэ маркэ штрап пыштыман лийэш. Тидым суд тэрга.

«Вэчэринка» ыштымашым чараш лийэш мо?— манын йодыда. Тэндан йодмаштам вэчэринкаштэ кулиганлымаш утларак лийэда манын умлаш кўлэш дыр. Вэчэринка ыштымашым бок тўрлын умлаш лийэш.

Вэчэринка ыштыма гыч кулиганлымаш шуқырак лийэда гын, чарашат лийэш. Тыгай погынэн шинчы-маштэ вэчэринкаштэ казэт, журнал лудмаш, йомак ойлымаш, туштым туштымаш, тазалык, озанлык күчымо нэргэн ойлымаш-влак лийэш гын, кулиганлымашат огэш лий.—Тыгайым чарыман огыл, — тыштэ кугу пайда уло.

Кулиганлымаш нэргэн йал калык кузэ ойла.

Арака ужалшэ-влакым кучэн сутыш пуаш күлэш. Нуно кулиганлымашым шаркалат.

(Шонго Овдоч куван мутшо).

Кулиганлымаш куго осал. Тэвэ мыйн вэнгым эрээк кулиганла. Изи кабакыштэ аракам шэргэ ак дэн налэшат, йуэш, руштэш. Мөнгыш толэш да ўдрамашыжым кыра, түрлын мыскыла. Нунын илышыштэ ни-могай тыныс укэ, озанлыкыштат шэпгэк вэлэ кайа— йорлэштэш. Шуко сурт ўзгар арака налашлан шаланэн пытыш. Шольо-эргэ-влак, мый тыгэ шонэм: йалыштэ арака шолдымым, ужалымым йөршэш пытарман, вара кулиганлымаш шыплана. Кызыт йалыштына арака ужалышэ-влак шуко улыт, нуным чылаштымат күчэн сутыш пуаш күлэш.

Пычкэмышым пытараш күлэш. Вара кулиганлымаш пыта.

(Йогорын мутшо).

Кулиганлымаш пычкэмыш гыч лэктын шога. Тидэ раш палэ. Мэмнан йалыштэ кызыт кугу йэнг-влакым туныктымаш укэ: таза рвэзэ-влак лудын, возэн огыт мошто, ўдрамаш-влакат тунэмдымэ улыт. Йара нагытышгэ нуно куш кайат. Изи кабакышкэ, тушто погынэн йут; варажым кулиганлаш тўгалыт. Тэвэ кужэч кулиганлымаш лэктэш. Мый шонымаштэ мылана кызытак тунэмдымэ кугу йэнг-влакым туныкташ йодаш күлэш.

Тошто йўла-влакым кудалташ күләш, пайрэмьм калык аракам йўн ынжэ эртарэ.

(Мачвийын мутшо).

Шуқыракшым кулиганлымаш пайрэм годым лийэш. Марий калык пайрэмьм шуқыракшым йўын эртарэ. Иктэ котдэ — изижат, кугужат йўэш. Шуро оксам, киндым аракалан пытарэн кышкат. Йушо йэнг-влак кулиганланат, эмкатылыт. Мый шонымаштэ, пайрэм-влакым вэс түрлын эртараш пижаш күләш, «йўмаш ынжэ лий», маньш тошто пайрэм-влакым илыш гыч луктын кудалташ күләш. Тыгай пайрэм-влак шуко улыт, нуным эртарымаштэ йатыр жап арам эрта. Пайрэм годым калык погынымашым ышташ күләш. Паша годым погынымашым чўчкыдын ыштыман огыл, паша шэнгэлан кодэш. Тидэ погынымашыш доктыр, учичыл, агроном, партий дэн комсомол гычат ой пуаш, ваш кангашаш толышт. Тыгэ лийын, жап сайын эрта, пайдажат кугу, кулиганлымашат ок лий.

Сўан йўмаш ынжэ лий.

(Васькан мутшо).

Сўан ышташ пэш шуко окса ныта. Сўаныштэ чот йўт да кредалыт, вурсэдалыт. Орвуйан йэнгыштын кумылжым локтылыт. Мый тыгэ шонэм: Сўан йўмаш ынжэ лий. Тыгай койышым чарашат йёсё огыл, йал калык сўаным арака дэч носна ышташ,—маньш, пунчалмашым гына лукташ. Вара тидэ пунчалым калык чот илышыш пуртыжо. Аракаланат роскот ок лий, кулиганлымашат пытэнак пыта.

Йалыштэ лудмо пёрт, йошкар лук лийжэ.

(17 ийаш эчаньш мутшо).

Кэрэк могай кулиганлымашат шуқыракшым йара жап годым лийэда. Йара жапшэ годым, капышаш

олмэш—аракам йѳэш, карт дэн модаш кайа, йа урэмьш тыглай кошташ лэктэш. Тыгэ канымэ жабым эртарат. Йара кэчым вэс тѳрлын эртараш лийэш. Шуко йалыштэ ындэ тыгэ ыштэдат—ышкэ гыч йошкар лукым (красный уголок) почытат, пайрэм йэда газэтым, кнагам погынен лудыт. Мэмнан йалыштэ лудмо пѳртат, йошкар лукат укэ. Сандэнэ йара жап годым, калык погынымаш огэшак лий. Сурт-озанлык, йал-озанлык паша, моло тѳрлѳ нэргэн мутланаш кѳлэш ыльэ, газэт увэрым колышташ ыльэ. Укэ, газэтымат, журналымат йалыштына налмаш укэ. Йошкар лукым икэчэсэк почаш кѳлэш ыльэ, титлан оксат шуко огэш кѳл, 15—20 тэнгэжат сита йошкар лукышто, лудмо пѳртыштѳ калык кана, йара кэчым пайда дэн эртараш.

Йалыштэ радио лийжэ.

(17 ийаш—Эпасын мутшо.)

Эчан мутыш мый изиш йэшарэн каласэм. Моло йаллаштэ радиом шындат. Радион пайдажэ шуко. Радио коч тѳрлѳ,-тѳрлѳ кѳлэш увэрым колышташ лийэш. Лэксийым, моло кангаш-влакымат радио дэн колышташ лийэш. Йалэшна радиом шындаш кѳлэш. Вара калык йара жап годым, тэлым кас йэда радио колышташ кошташ тѳнгалэш. Арака йѳмѳ, кулиганлымаш олмэш калык радио коч пычкэмыш гыч лэкташ тѳнгалэш. Тунам вара кулиганлымаш пыта. Радио шындаш шуко окса огэш кѳл, чыла раскотшо 20—30 тэнгэш вэлэ шуэш. Тидэ йаллан кугу окса огыл. Мый тидэ оксам погаш кангашэм, вара радиом шындашак кѳлэш.

Йалыштэ йал-озанлык кружокым почаш кѳлэш.

(Мандийын мутшо).

Мэмнан йал-озанлык кушкын шога гынат, ожно шэнгэлан кодмыж дэн, талын пэнтгыдэмаш вийжэ укэ.

Кум пасу шагал пайдам пуа. Шуко пасуш лэкташ күлэш. Изи имнын вийжэ шагал, пашам чот ыштэн огэш кэрт. Изи ушкал шагал шөрым пуа. Тыгэ илаш йбөб. Йал-озанлык кружокым ышташ пижаш күлэш. Кажнэ кэчын тидэ пашалан тунэм шогыман. Йал-озанлык кружок коч титлан тунэмшаш папа талын кайэн кэртэш. Тидэ кружок чылаланат кэлша, тушко пураш күлэш. Папа пагытыштат, йара годымат озанлык ончыко колтымо пашалан тунэмаш лийэш. Папа ыштымэ годым кулиганлымаш шагал лийэда. Тидэ ойым йал илышыштына пуртэн шукташ күлэш.

Икшывым сай ончаш, кушташ күлэш, школ-влак тидэ нэргэн умландарэн шогышт.

(Изийын мутшо).

Икшывэ куштымаш, ончымаш пэн нэлэ папа. Ончэн моштыдымо дэн түрлө осал лийын кэртэш. Икшывэ-влак школыш тунэмаш коштышт, школыштат, суртыштат сай пашалан гына тунэмышт. Нуно таза капан, шүм—кылан лийышт, йолко ынышт лий. Авашт—ачашт ышкэ рвэзыштым туныкташ тыршышт, икшывыштым сайын куштэн шогышт. Йүшө, карт дэн модшо, кулиганлышэ йэнгып икшывыжат тугайак лийыт. Ачаж, аваж дэч тунэмыт. Арака йуаш, тамака шупшаш йужо ача-ава икшывыжым ышкэ туныктэн шогат. Тидэ йөрдымө папа. Вурсэдалаш, крэдалаш, кулиганлаш огэш йөрө, путыракшым изи икшывэ-влак ончылно. Укэ гын икшывэ-влак тидым ужын ышкат тидэ осалымак ышташ тунгалыт. Икшывэ ончымаш, куштымаш пашаштэ школ-влак полышым пуэн шогышт. Тэвэ кызыт мэмнан йалыштэ учичыл ик канат тидэ нэргэн калык коклаштэ мутланэн огыл. Тыгай күчыкым ончыко пытараш күлэш.

Икшывэ-влак комсомолышто, пионерыштэ сай кушыт, кугэмыт. Йалыштына комсомол йачэйкым,

пионьэр отрьӓдым ышташ кӓлӓш. Тӓвӓ чыла мый ойлы-машым ылышыш шуктӓн шогымо годым (калык кок-лаштӓ) кулиганлымаш огӓш лий.

Йалыштӓ кино, тӓатр лийжӓ.

(Миклай кугузан мутшо).

Йара пагытым киношто, тӓатрыштӓ эртарымаш пӓш сай. Йун, вурсӓдалын, кулиганланӓн коштмо олмӓш киношто тӓрлӓ сӓрӓтым, тӓатрыштӓ тӓрлӓ пьӓсым ончӓт. Тыштӓ кок тӓрлӓ пайдажӓ уло:—иктыжӓ канымаш, вӓсыжӓ-тунӓммаш. Вӓт тӓатрыштӓ, киношто ылышын ойыртӓмжӓ,—осалжӓ, сайыжӓ ончыкталтӓш. Сайыжым шкӓ ылышышкӓт пурташ шонӓт, осалжӓ гыч корангаш толанӓт. Илыш ойртӓмжым пьӓс ончымо гычат, тунӓмма гычат палӓн налаш лийӓш. Тӓатрым, кином кузӓ ыштыман. Ик йал дӓн гына тидым ышташ йӓсырак. Раскот шуко лийӓш.

Ик киножо гына 500—600 тӓнтӓш шуӓш. Тӓатрым калык пӓртӓшат ышташ лийӓш. Ик йал дӓнӓ ыштымӓ годым шӓргӓш толӓш. Садлан тидӓ нашаштӓ кок-кум йаллан пырля ышташ ушнаш кӓлӓш. Пьӓсым школӓшат шындаш лийӓш. Тидӓ нашаштӓ вуйлатӓн шогыжо учичыл лийжӓ. Тудын тыршымӓ дӓн мӓмнан эргына, ӓдырна-влакат модын кӓрдыт. Пӓш сай, кугу тӓатрысӓ гай огӓш лий гынат, йӓра. Тӓвӓ мый шонымаштӓ тыгай шот лийӓш гын, кулиганлымаш огӓш лий. Кином, тӓатрым ышташ тыршаш кӓлӓш.

Кулиган влак чот судитлалтышт. Срок тӓмдӓ исправдом гыч ынышт лӓк.

(Ӕлыкайын мутшо).

Йужгунам суд, милитсий кулиганым чаманӓнрак пашаштым ыштат. Шагал сроклан исправдомыш шындат, изи штрапым пыштыктат. Кулиганлымаш—куго

осал, тудын дэн, чот крэдалаш кўлэш. Тидым мэмнан: йалысэ засэдачыл-влак шынчэн шогышт, сутышто шогымышт годым кулиган влакым чот судитлышт. Адак исправдом гыч срок шуыде кулиган-влакым лукташ огэшак кўл. Тыгэ мэ кулиганлымаш дэн крэдал шогэна гын, тидым ужын моло йэнг влак кулиганланаш огыт тошт.

Чыла йэнганат кулиганлымаш дэн крэдалаш кўлэш.

(Кугубайын мутшо).

Мплитсий, суд, йал совет кулиганлымаш дэн крэдал шогат. Нуно шкэт сэнэн огыт кэрт. Садлан тиде пашалан чыла йэнганат крэдалаш пижаш кўлэш. Кызыт мэ тыгэ ыштымаш укэ—кулиганлымашым ужына гынат кучымо олмэш „айда, мыйын паша огыл“ манын эртэн вэлэ кайэна. Йалыштэ лийшэ кулиганлымаш сутышто, йа мплитсийыштэ ончыде иктат ыжнэ код. Калык полышым дэн гына кулиганлымашым изэмдэн, чылт пытарашат лийэш.

Йал совет воктэн улшо сэксий-влак пашаштым огыт ыштэ. Йал калык совет пашаш ушнэн огыл.

(Мэтрийын мутшо).

Совет пашам ышташ полпаш, ышкэ ылышым сайэмдымаштэ чыла йэнгат пашам ыштыжэ, манын комунист партий дэн совет власть каласат. Тиде ой пэш раш, пэшак чынэшат толэш. Тугэ гынат, мэмнан йал советыштэ тиде ылышыш цурэн шуын огыл. Йал совет калык дэн кыл (связь) кучымаш укэ, калык совет пашам шагал шинча. Йал совет калыкым ышкэ пашаш ок шупш, ушэн ок шого. Йал совет вэлэн улшо ик сэксийжат пашажым ок ыштэ. Совет пашам ыштымэ олмэш йужышт кулиганланэн коштыт, йужышт тиде пашалан вэсым чыкэн шындынэшт. Мый шонымаштэ, сэксий-влак пашаштым ыштэн шогышт, тўрлө.

погынымашым ыштышт, калык дэк лыпэмышт. Тэвэ тидэ совет папа корно дэнат кулиганлымашым пытараш лийэш. Тидэ ой кызытак илышым пуртыман лийжэ.

Учичыл, доктыр, агроном калык дэк лишэмышт.

Эн ончыч, учичыл икшывэ куштымым, ончымым, нунын коклаштэ лийшэ осал дэн кредалмым умылта-рэн пужо, вэс сэмынжэ йал калыкым, йал озанлыкым күзэ ончыко колтышаш, адак моло нэргэнат мутланаш лийэш. Тыгэ ыштымэ дэн, йал калык тошто йулажым кудалташ тунгалэш, йара пагыт годым иктаж пайдам луктын эртара. Кулиганлымаш огэш лий.

Тазалык ончымо пашамат ончалаш күлэш. Мэ лавраштэ илэна. Траком чэр ий йэда шарла. Моло чэрат калык коклаштэ шарла. Чэр кугу осал, тудо илышым йбсландара, ойгым конда. Ойго почэш йумаш, кулиганлымаш, моло титак пашат лэктэш.

Траком утларакшэ ик шовыч, моло ўзгар кучылт-ма гыч шарла. Тугэ гынат, шуко йэн ик шовыч дэн кидыштым, шүргыштым ўштылэш, тувырым сакалат, айда йбра манэш. Тидэ шүкшү шовычэт чэрым шара. Йэн йэда шүргб ўштышым ыштыман. Калык коклаштэ тазалык ончымо нэргэн шуко мутланаш күлэш. Доктыр, пэршыл-влак йалыш чүчкыдынрак толэдышт, калык коклаштэ чэр дэн кучэдалмэ нэргэн түрльб йбным туныктэн шогышт. Тидэ пашаш калыкат ушнэн шогыжо. Сай илымэ годым кулиганлымаш ушышкат ок пуру.

Ындэ йал озанлык ончыко колтымаш нэргэн изиш гына каласэм. Совет власть дэн комунист пар-тий озанлыкым у йбн дэн ончыко колташ пэш чот тыршат. Вудымаш киндэ, киндэ шочмаш шукэм толжо маныт. Тидэ пашам шукташ түрлб йбным

муаш күлэш. Эн пәрвойак озанлык пашам тыршән, моштән ышташ күлэш. Калыкым шуко туныкташ, вэрэштәш. Тидә пашам шуқыракшым агроном влаклан ышташ күлэш. Мәмнан йалышкә кызыт маркә ик агрономат толын огыл. Толмыштым, туныктымыштым йодаш күлэш. Тунам калык озанлык ончыко колтымо пашалан чот пижәш, тунәмап тыршаш тунгаләш. Тыгай лиймаштат кулиганлымап шагаләмәш.

Йалыштә ўдрамаш влак тунәмышт, дэләгатский собраний лийжә, самогон шолтымым чарнышт.

(Марпан мутшо).

Йалыштә шуко самогон шолдалтәш, йуалдәш. Самогон шолтымаш шуқыракшә ўдрамаш кидыштә. Ўдрамаш самогон шолдымыжым кудалта гын—йалыштә йушат шагаләмәш. Садлан пөрийән ўдрамашлан самогоном шолдаш шуда гынат—ўдрамаш ынжә шолдо. Тыгә ыштән тунәмшә ўдрамаш пөрийәнжым осал гыч аралән кәртәш. Ўдрамаш влак пөрийән чот пычкәмыштә, тунәмдымә илат. Тугә гынат титак пашам ўдрамаш шагал шуэрак ышта. Ўдрамаш поро мутым шуко пөрийән колышт ила. Колыштдә илаш йөсө. Тыныс илыш шагал лийәш. Мый шонымаштә—(манәш Марпа)—ўдрамаш влак тунәм шогышт. Ўдрамаш дэләгат погынымашкә коштын, вап мутланән, тунәмаш пижын ышкә ушыжым вашкә вашталтарән кәртәш. Йалыштына дэләгат погынымашым ышташ күлэш. Тунам ўдрамаш самогон шолтымо олмәш, поро илышым ышта. Йумашат изәмәш, кулиганлымапат шагаләмәш.

Кулиганлымаш пытараш калык могай ойым пуа.

1. Йал совәт сәксий-влакын пашажым төрлатыжә. Сәксий-влак воктән йал калык пашам ыштән шогыжо.

2) Школ калык дэк лишэмжэ, школ ышкэ пашажым калык коклаштэ умландарэн шогыжо. Икшывэ ончымаш, куштымаш нэргэн, моло паша коклаштат тылзэш кэч ик кана школэш шогынымаш лийжэ.

3) Тазалык ончymo нэргэн-доктыр, йал озанлык ончыко колтышаш нэргэн-агроном калык коклаштэ мутланышт.

4) Ёдрамаш туныктымаш паша сай кайжэ, йаллаштэ дэлэгат шогынымаш лийжэ.

5) Йалыштэ аракам ужалаш, самогоным шолты-машым чарныман. Тыгай осалым ыштышэ йэнг-влакым кучэн судыш пуыман.

6) Кызытак ўарнья, шошо, шыжэ ага пайрэм, прэстол пайрэм-влакым кудалташак тыршыман.

7) Йалыштэ йошкар лукым почаш кўлэш. «Йошкар Кэчэ», «Марий йал», «Кыралшэ», газэтым, «УВий» журналым, руш йылмэ дэнэ «Марийская Деревня», «Крэстьянская газета» манмым налаш кўлэш. Адак, «Сам себе агроном» манмэ журналымат налман. Йара пайрэм пагытыштэ йошкар лукыш газет лудмым колышташ, лудаш кошташ кўлэш.

8) Йошкар лукэшак радио шындаш кўлэш.

9) Йалыштэ лудын моштыдымо рвэзэ калык тунэмжэ.

10) Йал озанлык ончыко колтышаш вэрыч йал озанлык кружокым почаш кўлэш.

11) Мэкэ кумо арчэлым, пырля курал ўдымб товаришэствым ышташ кўлэш. Калыклан колкозыш лекташ кўлэш.

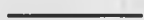
12) Шыжылан лудмо портым ышташ йамдылалташ кўлэш. Чодырам йара пуаш йодмашым кызытак йодман.

13) Кулиган-влакым суд чот судитлыжэ.

Тэвэ тыгай корно дэн калык кулиганланлыма-
шым пытарэн кэртэш. Чыла йал-влакат, чыла калы-
кат кулиганлымаш дэн тыгэ крэдал шогышт.

Тидэ калык туныктымаш, илыш сайэмдымаш
лийэш.

Волгыдо илышыштэ титак пашат, йўмашат, ку-
лиганлымашат нигунам огэш лий.

В у й л ы м а ш .

№ №	стр.
1. Кулиганлымаш мо лийэш	1
2. Арака, самонгон йўма гыч титак лэктэш . . .	5
3. Пычкэмыштэ илыш — тунэмдымаш гыч ку- лиган лэктэш	6
4. Ырвэээ - ўдыр налдымэ йэнг коклаштэ кули- ган титак утларак лийэда	6
5. Ойго	7
6. Суртышто	7
7. Исполничыл Йакуп	8
8. Изий	8
9. Тул	9
10. Милитсионэр Осып	9
11. Осыпым кулиган-влак пуштыт	12
12. Йал исполничыл, милитсий-влак погынымаш .	13
13. Совэт-власть кулиганлымаш дэн чот крэдалэш .	15
14. Кунам кулиганлымылан штрап пышталтэш, ку- нам кулиганлымашым суд тэрга	16
15. Кузэ кулиганлымашым милитсийыш, судыш шуктыман	17
16. Прокурорын ваш мутшо	20
17. Кулиганлымаш нэргэн йал калык кузэ ойла .	22
18. Пычкэмышым пытараш күлэш. Вара кули- ганлымаш пыта	22
19. Сўан йўмаш ыжнэ лий	23
20. Йалыштэ лудмо пөрт, йошкар лук лийжэ . .	23
21. Йалыштэ радио лийжэ	24
22. Йалыштэ йал озанлык кружокым почаш күлэш	24
23. Йкшывым сай ончаш, кушташ күлэш	25
24. Йалыштэ кино тэатр лийжэ	26
25. Кулиган-влак чот судитлалтышт. Срок шудэ исправдом гыч ынышт лук	26
26. Чыла йэнгланат кулиганлымаш дэнэ крэда- лаш күлэш	27
27. Йал совэт воктэн улшо сэксий-влак пашаш- тым огыт ыштэ	27
28. Учичыл, доктыр, агроном калык дэк лий- шэмышт	28
29. Кулиганлымаш пытараш калык могай ойым пуа	29

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is extremely faint and illegible due to the low contrast and scan quality. It appears to be organized into several paragraphs or sections, but the specific content cannot be discerned.

Акшэ 20 ур.

34024

Map.

3-588

Map.
3-588.